

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr lic. Doroty Rajkowskiej**  
**pt. *Dążenie do jedności chrześcijan na drodze duchowości ekumenicznej***  
**wybranych wspólnot: Taizé i Grandchamp, Warszawa 2024, s. 360**

**Merytoryczna ocena pracy**

Recenzowana rozprawa doktorska pozwala na wyrobienie sobie opinii o poziomie naukowym i ukierunkowaniach badawczych podjętych w niej przez Panią Dorotę Rajkowską. Analizując merytorycznie pracę naukową trzeba odpowiedzieć na kilka pytań: 1) kim jest autor dysertacji?, 2) co ma do powiedzenia w danej dziedzinie?, 3) jaki poziom naukowy przedstawia publikacja? Autorkę przystępującą do publicznej obrony pracy doktorskiej przedstawia promotor, co ma do powiedzenia dowiedzieliśmy się z prezentacji przedstawionej przez Doktorantkę, zatem recenzentowi pozostało tylko odpowiedzieć na pytanie, jaką wartość naukową przedstawia recenzowana publikacja?

Oceniając merytorycznie dysertację naukową recenzent powinien odpowiedzieć na kilka pytań:

**1. Czy zasadne jest podjęcie takiego tematu?**

Lektura dysertacji pozwala odpowiedzieć na postawione pytanie na dwu płaszczyznach: naukowej (teoretycznej) i egzystencjalnej.

Doktorantka rozpoczyna swoje stwierdzeniem we wstępie (zdaniem recenzenta słusznym stwierdzeniem), że podejmowanie działań w kierunku urzeczywistniania jedności chrześcijan, a zarazem jedności Kościoła, można uznać za jedno z kluczowych (przynajmniej od czasu Soboru Watykańskiego II) zadań Kościoła powszechnego (s. 7). W tym duchu też niedawno w mediach wypowiedział się profesor Waldemar Chrostowski, że podziały w Kościele uzasadniają potrzebę refleksji nad tym, jak przywracać jego jedność. Dążenie do jedności Kościoła należy po podstawowych tematów ekumenizmu. Obserwując postawy różnych wyznań w Kościele powszechnym, można zauważyć, że Kościół katolicki jest szczególnie zaangażowany na rzecz ekumenizmu.

Biorąc pod uwagę stwierdzenie doktorantki, że zagadnienie ekumenizmu w teologii duchowości nie posiada wielu opracowań i w przeszłości nie było podejmowane oraz stwierdzenie, że „Na gruncie literatury polskiej” – lepiej powiedzieć: „W literaturze polskiej” – w zakresie tego tematu, można wyróżnić pracę ks. prof. Marka Tatara, *Elementy duchowości ekumenicznej* (słusznie nazywając ją pionierską), jak najbardziej wydaje się zasadne i potrzebne podjęcie tego problemu, czego podjęła się w swojej dysertacji doktorskiej Dorota Rajkowska.

Podjęty problem Doktorantka przeanalizowała na płaszczyźnie teologicznej i ukazała jego życiowe implikacje na podstawie badań źródłowych wspólnot Taizé i Grandchamp (s. 8).

## **2. Czy jasno został sformułowany problem pracy?**

We wstępie na s. 7-8 doktorantka wprost nie używa sformułowania „problem”, ale w sposób opisowy: m.in. przy pomocy stawianych pytań, ukazuje szczegółowe zagadnienia wchodzące w skład podjętego problemu oraz jego strukturę. Ciekawe jest podejście doktorantki do podjętego problemu od strony jego zakresu. Dorota Rajkowska pisze: „Przyjmuje się, że początek formalnych działań w ruchu ekumenicznym rozpoczął się na początku XX wieku w środowisku osób przynależących do różnych nurtów protestanckich i anglikanów. Przyczyną podjęcia refleksji nad jednością chrześcijan był brak wiarygodności głoszenia Ewangelii na obszarach misyjnych” (s. 7). Szkoda, że doktorantka wprost o tym nie pisze we wstępie, ale zapoznanie się z treścią pracy pokazuje, że od strony zakresu podjętego problemu, rozwiązuje jego szczegółowe kwestie w relacji do ich holistycznego rozumienia. Na takie podejście wskazuje przyjęcie hipotezy badawczej: „Hipoteza badawcza zakłada, że duchowość ekumeniczna oparta jest na uniwersalnym przesłaniu Ewangelii i stanowi pomost między podzielonymi Kościołami i Wspólnotami chrześcijańskimi” (s.8). Implikacje takiego sposobu postępowania metodycznego znajdujemy też m. in. w stwierdzeniu: „ U podstaw wszystkich wyznań chrześcijańskich jest prawda o tym, że szczytem życia chrześcijańskiego jest zjednoczenie z Bogiem, które wyraża się w komunii człowieka z całym światem stworzonym. Tak rozumiana świętość jest dążeniem członków obu wspólnot wybranych do analizy. Wspólnoty ukazują również, że możliwe jest podjęcie drogi uświęcającej ponad podziałami chrześcijańskimi w oparciu o podstawowe prawdy wiary oraz wybrane, różne środki i narzędzia rozwoju duchowego. Nowatorskie decyzje podejmowane we wspólnotach ukazują ich dynamiczny i ekumeniczny charakter życia, co przejawia się w przyjmowaniu dóbr duchowych zaczerpniętych z bogactwa różnych tradycji chrześcijańskich” (s. 9).

Odpowiadając na wyżej postawione pytanie, w formie opisowej problem pracy został sformułowany dostatecznie jasno.

### **3. Czy właściwie została dobrana i uporządkowana baza źródłowa oraz czy została prawidłowo zastosowana metoda pracy?**

We wstępie (s. 9-10) doktorantka pisze, że obszerna literatura źródłowa wspólnoty Taizé wymagała, by ograniczyć się do pozycji kluczowych dla podejmowanego tematu. W przypadku wspólnoty Grandchamp wykorzystano wszystkie dostępne autorce źródła, ponieważ jest ich stosunkowo mało. Cennym źródłem były również obserwacje autorki i wywiady przeprowadzone przez nią z bratem Markiem z Taizé i siostrą Pierrette z Grandchamp podczas łącznie kilkumiesięcznych kwerend autorskich w 2021 roku w domach macierzystych obu wspólnot we Francji i w Szwajcarii.

Źródła wykorzystane w niniejszej rozprawie doktorskiej to najważniejsze pisma członków obu wspólnot, które dostępne są w języku polskim, francuskim i angielskim.

Recenzent nie ma zastrzeżeń do podziału bibliografii: I. Pismo święte Starego i Nowego Testamentu (Biblia tysiąclecia), Poznań 2012; II. Dokumenty Nauczycielskiego Urzędu Kościoła oraz nauczanie papieży; III. Dokumenty dialogu ekumenicznego i deklaracje; IV. Źródła wspólnot Teizé i Grandchamp – tu również doktorantka zamieściła źródła internetowe i oficjalne strony obu wspólnot; V. Opracowania źródeł; VI Literatura przedmiotu; VII Literatura pomocnicza.

Niniejsza publikacja ma strukturę monografii z zakresu teologii duchowości i dla wywiązania się z zadań podjętych w pracy, trzeba było wybrać odpowiednią metodę postępowania naukowego. Metoda naukowa jest to zespół postępowań zmierzający do rozwiązania określonego problemu naukowego. By osiągnąć ten cel doktorantka we wstępie pisze: „Aby przeanalizować i porównać duchowość ekumeniczną wybranych wspólnot w niniejszej pracy dokonano starań, by – na ile to możliwe – spojrzeć na nie całościowo, zwłaszcza w kwestiach, które pozostają problematyczne w dialogu ekumenicznym z perspektywy teologii katolickiej” (s. 10).

W określeniu „dokonano starań” jest widoczny sposób postępowania naukowego doktorantki i pośrednie wskazanie na metodę badawczą. Struktura przedmiotowa pracy pokazuje, że doktorantka posługuje się, analizą opisowo-statystyczną dostępnych źródeł. Zaś sposób prowadzenia myśli pokazuje, że autorka dysertacji starała się analizować źródła pod kątem treściowym, odpowiednio zinterpretować, poddać je krytycznej ocenie i stworzyć syntetyczny obraz podjętego problemu. W pracy stosowano też takie instrumenty badawcze jak: interpretacja,

komparacja, zestawienie, krytyczna ocena i synteza. W pracy doktorskiej te elementy metodologii są prawidłowo wykorzystane, ale zdaniem recenzenta, za skąpo opisane.

#### **4. Czy struktura rozdziałów jest logiczna, kompletna i czy Autor wywiązał się w pracy z postawionego sobie zadania?**

Podstawowa część rozprawy składa się z pięciu rozdziałów, logicznie ułożonych i ukazujących komplementarnie podjęty problem:

W pierwszym rozdziale doktorantka dokonała syntezy teologicznych podstaw duchowości ekumenicznej w oparciu o teologię katolicką, nawiązując przy tym do tradycji prawosławnej i protestanckich. Od strony praktycznej, w tym rozdziale ciekawym zabiegiem metodycznym, jest zestawienie refleksji teologicznej na temat duchowości ekumenicznej ze świadectwami życia członków wspólnot Taizé i Grandchamp. To pozwoliło doktorantce odkryć, że członkowie tych wspólnot kształtują codzienne życie idąc za wskazaniem Biblii, która na pierwszym miejscu w kształtowaniu codziennych postaw, jako wzór osobowy proponuje osoby Trójcy Świętej.

W drugim rozdziale scharakteryzowane zostały wspólnoty Taizé i Grandchamp na tle historycznej panoramy ekumenizmu. Najpierw został przedstawiony rozwój ekumenizmu w XX i XIX wieku poprzez ukazanie bezprecedensowych wydarzeń oraz wybranych deklaracji unilateralnych i bilateralnych. W tym rozdziale doktorantka też uznała za konieczne przedstawienie początków fenomenu życia wspólnotowego w nurtach tradycji protestanckich oraz pionierów ekumenizmu, zwłaszcza tych, którzy wpłynęli na założycieli i pierwszych członków kształtujących się wspólnoty wybranych do analizy.

W trzecim rozdziale przedstawiona została istota duchowości ekumenicznej na podstawie źródeł z zakresu teologii duchowości i ekumenizmu. Doktorantka tym rozdziale kolejno ukazuje: 1. Naturę i charakter jedności chrześcijan; 2. Relację jedności do duchowości; 3. Porównuje założenia i praktykę stylu życia monastycznych wspólnot z łacińską koncepcją życia konsekrowanego.

W czwartym rozdziale opracowane zostały fundamentalne przestrzenie rozwoju duchowości ekumenicznej we wspólnotach Taizé i Grandchamp. Analiza źródeł pozwoliła doktorantce na kilka istotnych wniosków: 1. Realizacja kluczowego wezwania Ewangelii do miłowania Boga i bliźniego jest we wspólnotach wyraźnym świadectwem życia chrześcijańskiego; 2. Wykazuje, jak duchowość ekumeniczna prowadzi do pogłębiania życia duchowego poprzez sakramenty, osobistą relację z Chrystusem oraz życie „duchem Błogosławieństw”; 3.

Stwierdza, że jedność chrześcijan wyraża się szczególnie na modlitwie, dlatego szczegółowo opracowane zostały modlitwa osobista oraz wspólnotowa - liturgiczna.

Ostatni, piąty rozdział pracy przedstawia praktyczny wymiaru działań podejmowanych przez członków wspólnot. Formacja i apostołat, które realizują bracia z Taizé i siostry z Grandchamp oddziałują na wielu ludzi wierzących. Zarysowane zostały w tym kontekście inicjatywy podejmowane przez braci z Taizé i siostry z Grandchamp. W ostatniej części tego rozdziału doktorantka przedstawia powiązania wspólnot Taizé i Grandchamp z Polakami.

Reasumując odpowiedzi na pytania postawione w tym punkcie: Czy struktura rozdziałów jest logiczna, kompletna i czy autorka wywiązała się w pracy z postawionego sobie zadania?, trzeba odpowiedzieć jednoznacznie pozytywnie.

### **Uwagi**

Merytorycznych zarzutów nie mam, ale jako recenzent czułem zobowiązanie, w miarę wnikliwego zapoznania się z treścią pracy, co zrodziło kilka wątpliwości i ciekawość, która powoduje, oczekiwanie jak doktorant się do nich ustosunkuje?

**Chciałbym doktorantce postawić pytanie:** W pracy Pani stwierdza, że duchowość ekumeniczna jest pojęciem bardziej precyzyjnym niż ekumenizm duchowy. Proszę to wyjaśnić.

### **Wnioski podsumowujące**

1. Praca doktorska mgr lic. Doroty Rajkowskiej stanowi bardzo ciekawe, solidne i oryginalne studium naukowe w zakresie podjętego problemu. Rozprawa ma charakter źródłowy, gdzie najpierw trzeba było przeanalizować obszerny materiał źródłowy i poddać go krytycznej ocenie w świetle Biblii, nauczania Kościoła i literatury przedmiotu. Tego typu materiał wymaga od badacza dobrego przygotowania metodycznego i takim badaczem okazała się doktorantka.

2. Doktorantka wykazała w dysertacji, że duchowość chrześcijańska ma charakter komunijny ze względu na naturę Boga i człowieka. Każdy chrześcijanin poprzez chrzest jest włączony we wspólnotę jednego Kościoła powszechnego i wezwany do świętości życia. Podziały wzywają członków wszystkich wyznań do stałego nawracania serca i przemiany życia, by widzialna jedność chrześcijan mogła się urzeczywistniać. Do takiej postawy zachęcają bracia z Taizé i siostry z Grandchamp.

3. Uniwersalnymi środkami i narzędziami rozwoju duchowego we wspólnotach Taizé i Grandchamp są: słowo Boże, sakramenty chrztu i Eucharystii, modlitwa osobista i wspólnotowa, życie „duchem Błogosławieństw”, a także cisza. Wśród wymienionych elementów doktorantka podkreśla, że modlitwa, w tym modlitwa eucharystyczna, posiada centralne miejsce w rozwoju życia duchowego członków obu wspólnot. W tym kontekście warto przypomnieć, że założyciele i pierwsi członkowie wspólnot Taizé i Grandchamp zostali ochrzczeni w tradycji Kościoła reformowanego, której cechą charakterystyczną nie jest duchowość eucharystyczna. Tok myślenia doktorantki prowadzi do następującego wniosku w wymiarze sakramentologii: jednym z istotnych znamion duchowości ekumenicznej jest duchowość eucharystyczna.

4. Bardzo ważna jest uwaga doktorantki, sposób celebracji eucharystycznych we wspólnotach Taizé i Grandchamp wskazuje, że Eucharystia może gromadzić wierzących różnych wyznań chrześcijańskich. Jest to widoczne, zwłaszcza we wspólnocie Taizé: że wszyscy bracia dzielący wiarę w realną obecność Chrystusa w Eucharystii, zgodną z nauczaniem katolickim, mogą przystępować do jednego Stołu Pańskiego, pozostając wiernymi tradycjom chrześcijańskim, w których zostali ochrzczeni. Wspólnota Grandchamp również jednoczy siostry różnych wyznań protestanckich podczas jednej celebracji eucharystycznej. Praktyka życia członków obu wspólnot ukazuje potrzebę jednej, wspólnej Eucharystii dla wszystkich wierzących w Chrystusa.

5. Zgodnie z postawą członków obydwu analizowanych wspólnot wobec sakramentów, doktorantka pokazała też jak duchowość ekumeniczna wpływa na odkrywanie wartości innych sakramentów świętych, poza chrztem i Eucharystią, które uznawane są za sakramenty przez większość Kościołów i Wspólnot chrześcijańskich.

6. Przeprowadzone badania dowodzą, że członkowie wspólnot Taizé i Grandchamp korzystają z różnych osób duchownych przewodniczących w Eucharystii, pogłębiając przy tym uniwersalne znaczenie posługi kapłańskiej w Kościele Chrystusowym. Doktorantka również podkreśla, że członkowie obu wspólnot dostrzegają wartość spowiedzi dla rozwoju duchowego. Na podstawie analizowanych źródeł stwierdza, że znaczenie przypisywane spowiedzi jest w obu wspólnotach bliskie, ale siostry z Grandchamp nie uznają tego aktu religijnego jako sakramentu. Niemniej jednak członkowie obu wspólnot pogłębiają swoje rozumienie spowiedzi.

7. Niniejsza dysertacja na podstawie literatury źródłowej wspólnot Taizé i Grandchamp, podjęła również próbę odpowiedzi na pytanie ekumeniczne: o kształt Kościoła pojednanego, który jest jednym z kluczowych dążeń w duchowości ekumenicznej. Kościół, którego Głową

jest Jezus Chrystus, jest ze swej natury jeden. Z perspektywy teologii prawosławnej i katolickiej można go również nazwać misterium zjednoczenia wierzących z Bogiem w Trójcy Świętej. Wspólnoty Taizé i Grandchamp podobnie rozumieją naturę Kościoła powszechnego, jednak różnie podchodzą do zagadnienia niezwykle ważnego w teologii katolickiej: prymatu papieża. Bracia z Taizé uznają posługę jedności biskupa Rzymu dla całego Kościoła powszechnego. Natomiast siostry z Grandchamp nie wskazują, że potrzebna i konieczna jest uniwersalistyczna posługa „sługi sług Bożych” w Kościele.

8. Jako hagiolog zauważam, że w pracy poruszona została również tematyka świętych obcowania oraz próba określenia roli i znaczenia Maryi na drogach jedności, co jest newralgicznym zagadnieniem z zakresu teologii ekumenicznej. Bracia z Taizé, poprzez studium teologiczne oraz na drodze modlitwy, podjęli się przełamania schematów wynikających z tradycji ich pochodzenia, w dużej mierze protestanckich. W ten sposób odkryli istotność osoby Maryi dla pojednania chrześcijan. Duchowość maryjna braci wyraża się poprzez ikony, odwołania do Maryi oraz liczne publikacje, które odnoszą się do Matki Boga. Należy pamiętać, że część braci z Taizé należy do tradycji katolickiej. Inna jest sytuacja we wspólnocie Grandchamp, do której należą kobiety pochodzące wyłącznie z różnych wyznań protestanckich. Stanowi to bogactwo różnych podejść do teologii, jednak w kwestii Maryi jest ono spójne z zasadniczymi założeniami protestantyzmu. Z przeprowadzonych badań wynika, że Maryja nie posiada dla sióstr z Grandchamp szczególnego znaczenia na drodze ku pojednaniu chrześcijan.

9. Bardzo cenne są też uwagi doktorantki, że tematyka duchowości ekumenicznej odnosząca się do Kościoła powszechnego, może być również inspiracją dla pojednania w każdej rodzinie. Sytuacja religijna Francji i Szwajcarii w których mieszczą się domy macierzyste wspólnot wybranych do analizy różni się od Polski tym, że w naszym kraju przeważa liczba chrześcijan wyznania katolickiego, podczas gdy w innych krajach europejskich obecne są większe grupy chrześcijan różnych wyznań. Doktorantka zwraca też uwagę na to, że Polska w XXI wieku doświadcza zwiększonego procesu migracji, w wyniku którego przybywają do naszego kraju osoby różnych wyznań i religii. Wobec wyzwań wynikających z tego procesu pogłębianie znajomości dróg podejmowanych ku urzeczywistnieniu widzialnej jedności chrześcijan może być pomocne dla teologów, ale i nie tylko, w tworzeniu kraju pojednanego, zwłaszcza na poziomie duchowość otwartej, za którą uważa się duchowość ekumeniczną.

### Konkluzja

Reasumując powyższe rozważania, stwierdzam, że przedstawiona dysertacja pt. *Dążenie do jedności chrześcijan na drodze duchowości ekumenicznej wybranych wspólnot: Taizé i Grandchamp, Warszawa 2024, s. 360* spełnia wymagania określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

Metodyczny i merytoryczny poziom pracy w pełni pozwala recenzentowi wnieść wniosek do Rady Dyscypliny Nauki Teologiczne Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie mgr lic. Doroty Rajkowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. Ireneusz Herbiniak

Akademia Jagiellońska w Toruniu

Toruń 21. 10.2024r.